

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Свинаренко Наталія Олександрівна

УДК 930.2: 330.34 (430.1) "1948/1958"(043.3)

**ЗАХІДНОНІМЕЦЬКЕ «ЕКОНОМІЧНЕ ДИВО»: ПОГЛЯД ЗІ СХОДУ ЄВРОПИ
(ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ)**

07.00.06 - історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

**АВТОРЕФЕРАТ дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
історичних наук**

Дніпропетровськ - 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент

Литвиненко Микола Михайлович,
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С.
Сковороди, професор кафедри історії

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор

Журба Олег Іванович,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства
кандидат історичних наук, доцент

Давлєтов Олександр Рашидович,
ДВНЗ «Запорізький національний університет», доцент кафедри
всесвітньої історії та міжнародних відносин

Захист відбудеться 9 листопада 2011 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.051.14 у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара за адресою: 49027, м. Дніпропетровськ, пл. Т. Шевченка, 1, Палац студентів ДПУ, ауд. 30.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: 49050, м. Дніпропетровськ, вул. Казакова, 8.

Автореферат розісланий
2011р.

7 жовтня

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, доцент

І. О. Кривий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Осягнення східноєвропейською історіографією феномену західнонімецького «економічного дива» повоєнного періоду важливе і з точки зору розуміння особливостей історіографічного процесу на радянському та пострадянському науковому просторі, і в контексті необхідності поглиблення наших уявлень про одну з центральних проблем історичної германістики новітнього часу. Актуальність цієї теми обумовлюється ще й не розробленістю в історіографії, а також докорінними геополітичними змінами на карті Європи, на що не може не реагувати й історична наука.

Поява у світі незалежної України та утворення об'єднаної Німеччини, встановлення між двома країнами дипломатичних та партнерських відносин зумовили необхідність висвітлення різних аспектів двосторонніх стосунків на засадах системного вивчення. Останнім часом з'явилися наукові праці, де вперше комплексно проаналізовані напрями розвитку українсько-німецьких зв'язків та їх закріплення в законодавчих документах на сучасному етапі, відтворено структуру та пріоритети українсько-німецьких культурних взаємин.

Україна прагне асоційованого членства у складі ЄЕС, і глибоке знання політичного та економічного розвитку ФРН, її особливостей становлення як передової країни європейського співтовариства матиме велике значення для плідного майбутнього німецько-українського наукового співробітництва у гуманітарній та інших сферах.

Звернення до даної проблеми доцільне і з огляду на те, що економіка є основою суспільного життя. Тому історико-економічний досвід побудови високоефективної економіки у Західній Німеччині 50-х-60-х рр. ХХ ст. може стати в нагоді для сучасної України, яка потребує вирішення актуальних соціально-економічних питань. Це важливо не тільки для трансформаційних процесів в Україні, а й сприятиме входженню України в європейський науково-освітній простір, що теж є позитивним для сучасної української науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Обраний напрям досліджень пов'язаний з розробкою навчально-

дослідницької кафедральної теми «Розвиток історичної науки в країнах Західної Європи і США: методологія історії та історіографія», номер державної реєстрації 930(4-15+73) кафедри історії Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

Купрій Т.Г. Утворення ХДС і його участь у державотворчому процесі Німеччини (1945-1950): автореф. дис. на здоб. ступ. канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» /Т.Г. Купрій.- К., 2007.- 17 с.; Опанасенко О.І. Українсько-німецьке культурне співробітництво 1991-2008: автореф. дис. на здоб. ступ. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України»/О.І. Опанасенко.- К., 2010.-20 с.

Об'єктом дослідження є процес розвитку радянської та пострадянської української і російської історіографії з історії соціально-економічного відродження повоєнної ФРН кінця 40-х - 50-х рр. ХХ ст.

Предметом дисертації є сукупність основних груп історіографічних, історичних, економічних та публіцистичних джерел з історії західнонімецького «економічного дива», сформованих у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.

Мета дослідження — відтворити складний і суперечливий вивчення західнонімецького економічного піднесення кінця 40-х-50-х рр. ХХ ст. у східноєвропейській новітній історичній науці.

Мета реалізується через виконання таких завдань:

- визначити стан історіографічної розробки проблеми;
- дослідити історіографічні джерела із історії вивчення соціально-економічного розвитку повоєнної Західної Німеччини (1948—1958) в радянській та пострадянській українській і російській історіографії;

- окреслити методологічні засади дослідження;

- розглянути основні тенденції у висвітленні істориками, економістами та публіцистами соціально-економічного устрою першого десятиліття існування повоєнної ФРН, діяльності творця західнонімецького «економічного дива» Людвіга Ерхарда у радянській і пострадянській українській та російській історіографії;

- виявити основні етапи у процесі дослідження та притаманні їм особливості;

- розкрити внесок радянських і пострадянських українських та російських істориків, економістів та публіцистів у вивчення різних аспектів історії господарського устрою повоєнної Західної Німеччини, біографії та оцінок діяльності Л. Ерхарда.

Хронологічні рамки роботи. Визначаються нижньою межею — 1948 р. та верхньою — 2011 р. Початковий рубіж співпадає з існуванням, появою і розвитком німецького «економічного дива» як історичного явища, коли зародилася історіографія з цієї проблеми Кінцевою точкою історіографічної хронології вивчення цієї проблеми є наше сьогодні.

Територіальні рамки дослідження. Поняття «Східна Європа» не має єдиного точного геополітичного визначення. Тому, враховуючи традиційний зміст, у дисертації аналізуються праці, видані у Радянському Союзі, Російській Федерації, Україні, Білорусі.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній вперше у вітчизняній історіографії, на дисертаційному рівні, комплексно досліджується процес засвоєння радянською й пострадянською історіографією проблем повоєнного соціально-економічного розвитку Західної Німеччини, виявлених у радянській та пострадянській українській і російській літературі; вивчено поступову еволюцію радянської й сучасної української та російської наукової історичної та економічної думки, виявлено причини її зміни, котрі стосувалися оцінок соціально-економічного розвитку повоєнної Західної Німеччини, аналізу діяльності Л. Ерхарда та соціальної політики, що проводилася у 50-х рр. ХХ ст. у ФРН.

Практичне значення. Матеріали дисертації можуть бути використані для історичних досліджень та наукових монографій; у навчально-виховному процесі навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України як посібники для студентів та матеріали лекцій з історіографії новітньої історії. Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали дисертації можуть бути застосовані в ході викладання таких дисциплін, як «Російська історіографія», «Сучасна історія Західної Європи та Північної Америки», а також спеціальних навчальних курсів з історіографії новітньої економічної історії високорозвинених держав Заходу, у процесі підготовці спеціалізованої історико-економічної літератури для спецкурсів, факультативів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри всесвітньої історії Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди і доповідалися на двох наукових конференціях викладачів, аспірантів та студентів історичного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна у 2004 - 2005 рр.; Третій Міжнародній науково-практичній конференції «Динаміка наукових досліджень 2004» (Дніпропетровськ, червень 2004 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Наука і освіта 2005» (Дніпропетровськ, лютий 2005 р.);

науково-практичних конференціях «Методологія сучасних наукових досліджень» (ХНПУ, 2004, 2005 рр.); міжвузівській науково-методичній конференції «Сучасна україністика: проблеми мови, історії» (ХНЕУ, 14 квітня 2005 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Динаміка наукових досліджень -2005» (Дніпропетровськ, 20 червня 2005 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Формування національних і загальнолюдських цінностей в українському суспільстві» (ХНЕУ, жовтень 2006 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано всього шістнадцять публікацій, в тому числі сім статей у фахових наукових збірниках і дев'ять наукових доповідей (з них чотири прозвучали на спеціалізованих фахових конференціях).

Особистий внесок здобувача у розробку теми: постановка дисертаційної проблеми, цілісна розробка всіх її складових, обґрунтування висновків та апробація зроблені здобувачем одноосібно без співавторів.

Структура дисертації обумовлена змістом і характером, метою і завданнями дослідження. Вона складається: із вступу, чотирьох розділів, висновків. Також додається список використаної літератури та джерел в алфавітному порядку. Обсяг дисертації становить 202 сторінки, з них основний текст 162 сторінки. Список використаних джерел і літератури нараховує 498 бібліографічних позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, визначається зв'язок із науковою програмою кафедри, при якій була написана дисертація, зазначено об'єкт, предмет, мету, завдання, дослідження, визначено хронологічні та територіальні рамки роботи, показано наукову новизну, практичне значення дисертації та її апробація, розкрито структуру виконаної роботи.

Перший розділ «Історіографія, джерельна база, методологічні засади» стосується аналізу наявної літератури по темі дисертації. У початковому підрозділі **1.1. «Історіографія проблеми»** зазначено, що своєрідність даної теми полягала в тому, що з моменту появи і до завершення процесу надшвидкої відбудови західнонімецького господарства після Другої світової війни і до наших днів пройшло досить мало часу, а історіографічне дослідження, як правило, передбачає тривалу історичну реконструкцію. Тому, безпосередньо суто історіографічних праць, присвячених даній темі, обмаль. Представлені вони, в основному, підручниками, навчальними посібниками з історіографії новітньої всесвітньої історії й історіографічними оглядами в дисертаціях. Тож великого різноманіття в поглядах учених, публіцистів, завдяки домінуванню марксистсько-ленінської ідеології, звичайно, ж не спостерігалось.

Вивчення проблеми історіографії соціально-економічного розвитку повоєнної Західної Німеччини відбувалося у кілька історичних етапів: 1) перша половина 1950-х рр. (започаткувати тематики, наростання дослідницького інтересу, поява

перших публікацій часів розколу «холодної війни») — кінець 1960-х рр. (до початку розрядки міжнародної напруги); 2) початок 1970-х рр. - середина 1980-х рр. («застій», певне зниження зацікавлення до загальної теми дослідження на тлі розрядки й початку нової хвилі «холодної війни»); 3) 1985 - початок 1990-х рр. (за умов перебудови і нового історичного мислення поява інтересу до нових аспектів німецького «економічного дива»); 4) з 1991 р. — до наших днів (намагання довести, що повоєнний західнонімецький економічний досвід може бути дієвим і у вітчизняних реаліях). Ця періодизація була і є обумовлена особливостями історіописання на тлі політичних процесів, які мали місце починаючи з 1950-х рр. і до наших днів, безпосередньо впливали на об'єктивність викладу позицій та поглядів істориків, економістів та публіцистів.

Аналіз історіографії економічного розвитку повоєнної Західної Німеччини слід розпочинати з роботи відомого представника московської школи германістики В. М. Шуміліна, де в загальних рисах аналізувалося складне становище західнонімецьких робітників. Іншою публікацією, присвяченою темі нашого дослідження, є передмова В. М. Шуміліна до перекладеного видання, підготовленого вченими НДР (1956).

²Шумилин В. М. Положение рабочих в Западной Германии / В. М. Шумилин// Профессиональные союзы. -1949. -№ 8. -С. 49-54; ³Положение рабочего класса в Западной Германии. Относительное и абсолютное обнищание рабочих / под ред. В. М. Шумилина. - М.: Профиздат, 1956. -127 с.

У ньому досить стисло описано кризове становище робітничого класу Західної Німеччини, зосереджено увагу на відносному та абсолютному його зубожінні. Поява самого терміна «німецьке економічне диво» в історико-економічній літературі СРСР пов'язана з критикою господарського життя повоєнної Західної Німеччини. Проте радянським ідеологам не належить заслуга виникнення цього терміна, вони його запозичили зі сторінок зарубіжної преси, де автори виступали на полярно-протилежних щодо радянських авторів позиціях та поглядах.

Одним із перших, хто започаткував збір, систематизацію і аналіз матеріалів дисертації про соціально-економічне становище ФРН наприкінці 40-х — у 50-х рр. ХХ ст., був радянський історик М. С. Восленський. Досить значний внесок у вивчення історіографії соціально-економічного розвитку повоєнної Західної Німеччини зробив радянський історик А. С. Єрусалимський. Зокрема, він першим здійснив бібліографічний опис питання становлення господарського устрою повоєнної Західної Німеччини в одній зі своїх монографій, яка стала останньою працею, котра побачила світ за життя видатного вченого-германіста, його фундаментальне дослідження, присвячене розробці питань внутрішньої і

зовнішньої політики німецької буржуазії з початку ХХ століття і до 60-х рр. ХХ ст. Особливий інтерес для даного дослідження має рецензія на цю монографію, котру підготував А. Б. Вебер. Автор викриває суть аденауерської правлячої верхівки держави і звинувачував її в антикомунізмі. Безперечним досягненням цієї монографії А. Б. Вебер називав доволі повне висвітлення еволюції монополістичного капіталу у ФРН після Другої світової війни, на основі обширного фактичного матеріалу і документальних даних, частина яких ніколи раніше не публікувалася в СРСР. Недоліками ж монографії відомого історика, він вважав переобтяження цитатами викладу матеріалу, і занадто часті, на думку дослідника А.Б. Вебера, посилання на коментаторів та спостерігачів⁷.

Велике значення для теми нашої роботи мають матеріали підручників з історіографії новітньої історії Європи, і ФРН зокрема. В одному з таких досліджень історики зазначають, що значну наукову та політичну цінність представляли праці радянських істориків, покликані викрити імперіалістичні зазіхання ФРН, політику розколу Німеччини, осудити відродження мілітаризму в економічній, політичній, ідеологічній та військовій сферах — про що йшла мова в дослідженнях істориків радянської епохи М. М. Іноземцева, П. О. Ніколаєва, О.А. Галкіна та ін.

⁴Ардаев Г. Б. Новые эксперименты с «народным капитализмом»/Г. Б. Ардаев, А. Б. Вебер.- М.: Соцэкгиз, 1958. -104 с.; ⁵Восленский М. С. «Участие в прибылях» - средство эксплуатации западногерманских рабочих /М. С. Восленский //Советские профсоюзы. -1956. -№8. -С.87 - 93; Восленский М. С. Внешняя политика и партии ФРГ /М. С. Восленский . -М.: ИМО, 1961. -343 с; 6 Ерусалимский А. С. Германский империализм. История и современность /А. С. Ерусалимский. – М.: Мысль, 1964. - 453 с.; ⁷Вебер А. Б. Внешняя политика и партии ФРГ /А. Б. Вебер//Новая и новейшая история. -1962. - №6. – С. 150 - 152; ⁸ Историография актуальных проблем новейшей истории. уч. пособие/ под общ. ред. и предисл./ Ю. П. Муравьева, А. И. Бороздняка, Л. П. Леволкиной.- М.: Наука, 1968. -286 с.

Різкому засудженню зовнішньополітичного реваншистського курсу ФРН присвячені роботи вчених О. Ф. Зальотного, М. С. Восленського, П. П. Шапошниченка та ін. На думку авторів, вони детально й переконливо розкривали картини невпинного наростання невдоволення в європейських державах політикою західнонімецького реваншизму. Щодо наукових досліджень економістів, котрі стосувалися історичних аспектів розвитку повоєнного західнонімецького господарства, то автори підручника вважали найвагомішими на той час праці О.А. Хмельницької, де розглядалися об'єктивні причини швидкого економічного зростання ФРН, її становлення «...як найнебезпечнішого конкурента імперіалістичних держав- переможниць» та монографії А. Б. Вебера, в якій аналізувалися зміни класової структури західнонімецького суспільства після Другої світової війни⁸.

В іншому підручнику з історіографії новітньої історії, виданому у 1974 р., зокрема, йдеться про те,що «...деякі історіографічні проблеми історії повоєнної Західної Німеччини мають місце у працях таких істориків-германістів: А. С.

Єрусалимського, В. Д. Кульбакіна, В. Д. Єжова, О. Ф. Зальотного, О. А. Галкіна»⁹. Автори досліджень особливу роль приділяли проблемі остфоршунга, як інструмента обґрунтування західнонімецької агресії на Сході. При цьому автори підручника надзвичайно високо оцінювали дослідження радянських ідеологів остфоршунга: К. К. Бзаєва, М. С. Восленського, О. А. Галкіна, Л. І. Гінцберга, О. О. Гурова, А. А. Дьоміна, О. Ф. Зальотного та ін.⁹

Цікаві відомості про цей період є у виданні сучасних російських істориків¹⁰. Вони зазначають, що майже вся література з історії НДР, була не стільки науковою, як політико-пропагандистською та показувала спотворену картину розвитку держави через неповноту потрібного фактажу, відсутність необхідної статистики; зате науковий рівень спеціальної історичної літератури з історії ФРН, помітно вищий, особливо в питанні робітничого руху¹⁰. Автори підручника надзвичайно високо оцінюють роботу В. П. Ієрусалимського¹¹, де подана не традиційна для радянських дослідників проблематика організованого робітничого руху, характерного для попередніх років, а узагальнюючий соціально-психологічний портрет пересічного робітника ФРН. Проаналізувавши становище робітників у різних галузях господарства, автор монографії інакше аналізував ідею «соціального партнерства» - вказував як на гармонію, так і на конфліктні ситуації, які уникнути дуже складно. На відміну від переважної більшості праць радянський історик намагався дати об'єктивну картину інтересів і потреб західнонімецьких робітників, не вдаючись до ідеологізації, а показуючи реальні життєві факти, незвичні для сприйняття тогочасного радянського читача.

Историография актуальных проблем новейшей истории, уч. пособие / под общ. ред. и с предисл. Ю. П. Муравьева, А. И. Борозняка, Л. П. Леволкиной. - М.: Наука, 1968. - 286 с.,⁹ Историография новой и новейшей истории стран Европы и Америки: учеб. пос. для ист. фак. / отв. ред. И.С. Галкин.- М.: Изд-во ун-та, 1974. - 584 с.,¹⁰ Историографическая наука в XX веке. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки / учеб. пособие для студентов гуман. вузов/А.И. Патрушев, В.А. Дунаевский, А. В. Адо. - М.: Простор, 2002. - 431 с.;¹¹ Иерусалимский В.П. Рабочий класс и крестьянство ФРГ. Психология, сознание, сознательность народа / В. П. Иерусалимский. -М.: Наука, 1986 - 345 с.

У підрозділі 1.2. «Джерельна база» виявлено такі основні групи джерел:

а) першоджерела — юридичні документи, матеріали партійних засідань, громадських організацій;

б) другу групу джерел становлять історичні праці, що стосуються окремих проблем економічної історії Західної Німеччини після Другої світової війни (дисертації, монографії, матеріали міжнародних конференцій, нариси, спеціальні навчальні видання, наукові статті, періодичні видання, міжвузівські збірники наукових статей;

в) третя група охоплює безпосередньо історіографічні матеріали (рецензії, підручники та навчальні посібники з історіографії зарубіжних країн, історіографічні огляди у монографіях та дисертаціях і т.д.);

г) до четвертої групи віднесемо додаткові джерела: навчальні видання з економічної історії зарубіжних країн, світової економіки, навчальних та наукових видань, енциклопедичних видань та довідкових, науково-популярні праці, агітаційно-пропагандистські брошури, бібліографічні огляди, видання довідкового характеру.

Слід зазначити, що з даної теми видання першого бібліографічного огляду в СРСР з'явилося в 1960 р. Помітне місце серед історіографічних джерел у вивченні нашої теми займають підручники, навчальні посібники, енциклопедичні видання. У СРСР першою такою роботою була двотомна «Германская история в новое и новейшее время» (1970). Дещо пізніше з'явилася «Всемирная история», в якій теж із позицій класового підходу висвітлено соціально-економічний розвиток повоєнної Західної Німеччини¹⁴. В Російській Федерації вийшли друком навчальні видання з економічної історії зарубіжних країн

У підрозділі 1.3 «Методологічні засади» вся історіографічна, історична та економічна література, в якій висвітлені ерхардівські економічні нововведення, проаналізовано з урахуванням принципів історизму, системності, об'єктивності та. В ході дослідження найбільше використовувалися загальнонаукові методи пізнання: описові, логічні (порівняльний та методи аналізу і синтезу) та спеціальні: історичні та економічні (проблемно-хронологічний, історіографічної періодизації та класифікації, історіографічного аналізу та синтезу, статистичний) та ін. Специфіка досліджуваної теми вимагає застосування міждисциплінарного підходу в ході аналізу як наукових, так і публіцистичних робіт, де автори намагалися вивчити

Іншими найвагомими дослідженнями 80-х рр. ХХ ст. у СРСР були праці істориків Л. П. Леволкіної¹⁹, С. А. Смирнової²⁰, О. О. Фурмана²¹, котрі були спрямовані на вивчення ключових моментів біографії та політичної діяльності найвідомішого західнонімецького реформатора їхні монографії внесли у радянську історіографію ширшу джерельну базу, більше фактажу, хоча оцінки їх, переважно, залишалися упередженими.

У третьому розділі «Пострадянська російська історіографія про феномен німецького «економічного дива» аналізуються історичні, економічні та публіцистичні нароби російських дослідників. Заслугою російських істориків зокрема, слід вважати виявлення і вивчення нових джерел - західнонімецьких офіційних державних документів, мемуарів, раніше не застосованих у радянській історіографії статистичних даних. Щодо тематики досліджень, то популярними у статтях вчених-економістів, кількість яких невпинно збільшується, в наш час стало висвітлення концепції соціального ринкового господарства як ідеї «соціального партнерства» роботодавців та найманих робітників, досвід становлення соціальної

(в тому числі пенсійної, страхової), фінансово-банківської політики, що була започаткована у Західній Німеччині ще за часів Л. Ерхарда²².

Наукові доробки вчених Російської Федерації, зокрема матеріали підручників, є більш змістовно наповненими, містять, переважно, системний підхід до питання проблеми відродження повоєнного західнонімецького господарства²³. Тематика досліджень з економічної історії ФРН кінця 40-х-початку 60-х рр. ХХ ст. в сучасних вітчизняних науковців обмежується, переважно, фрагментарним описом економічної програми Л. Ерхарда з її вагомими результатами, загальним аналізом соціально-економічних умов напередодні грошової реформи 1948 р., проведенням історичних паралелей між повоєнною ситуацією у Західній Німеччині після Другої світової війни і станом економіки в Російській Федерації у перші роки її незалежності, прагнули винести корисні уроки історико-економічного досвіду.

Найбільші за обсягом видання, присвячені цій тематиці - це монографії відомого історика з Санкт-Петербурга Б. Ю.Зарицького²⁴⁻²⁵. Досить повно автор характеризує зовнішньоекономічні доктрини ФРН 50-х-60-х рр. ХХ ст.; «ерхардівські» принципи функціонування соціального ринкового господарства; основні наслідки діяльності відомого політика на посту канцлера ФРН. Проаналізовані автором і причини відставки п'ятого канцлера Західної Німеччини, його відверті антикомуністичні настрої і вподобання. Загалом же ця праця історика Б. Ю. Зарицького є однією з найгрунтовніших, присвячених вивченню біографії і діяльності першого міністра економіки ФРН, що була видана в наш час²⁴.

¹⁹ Леволкина Л. П. Федеративная Республика Германия /Л. П. Леволкина. -Владимир: ВГПИ, 1990. -146 с.; ²⁰ Смирнова С. А. Новая эра индустриального развития / С. А. Смирнова. -М.: Наука, 1990. - 90 с.; ²¹ Фурман А. А. О чем мечтают канцлеры: Политические портреты глав правительств ФРГ / А. А. Фурман. - К.: Политиздат, 1990. - 251 с.; ²² Авксентьев В. И. Заграница нам поможет? (Можно ли использовать в России зарубежный опыт медицинского страхования) / В. И. Авксентьев // Страхование. - 2005.-№ 9.- С.52 -57; Артеменко И. Т. Пенсионное страхование в ФРГ / И. Т. Артеменко // Человек и труд. -2007. -№ 2. -С.62 -70; ²³ Гутник В. П. Становление системы социального рыночного хозяйства в Западной Германии после Второй мировой войны / В. П. Гутник, В. Ю. Коровкин, К. К. Кирилов // Общество и экономика. -1994. -№ 1. -С.132-136; Невский С. И. Денежная и хозяйственная реформы в послевоенной Западной Германии / С. И. Невский // Вестник Моск. ун-та,- Сер. 6.: Экономика.- 2007. -№ 5. -С.23-42; Симаков А. Г. Идеология, социальная политика и социальная стратегия реформ в послевоенных Германии и России /А. Г. Симаков // Социальные процессы и социальная политика,- М., 2000. Вып. 6, ч. 1, С.37 - 40; Ходов Л. Г. Западногерманский опыт привлечения иностранного капитала: взгляд из России / Л. Г. Ходов // РЭЖ. -1996. -№ 10. -С.68-79; Цыганов А. А. Развитие страхового рынка в России; "Ковалев И. И. История экономики и экономических учений: учеб. пособие / И. И. Ковалев. -Ростов -на -Дону: Феникс, 2001. - 543 с.; Кудров В. М. Мировая экономика / В. М. Кудров. -М.: Интеллект, 1999, - 543 с.; Погорлецкий А. И. Экономика и экономическая политика Германии в ХХ веке: науч. издание /А. И. Погорлецкий. -С.-Пб.: изд-во В. Михайлова, 2001. -685 с.; Пушкарева В. М. История финансовой мысли и политики налогов: учеб. пособие / В. М. Пушкарева. -М.: Финансы и статистика, 2003. - 253 с.; Радаев В. В. Социальная стратификация / В. В. Радаев - М.: Аграф, 1996. - 463 с ; Рамазанов Ж. Ш. Мировые социально- экономические модели / Ж. Ш. Рамазанов // Изв. Том. полит, ун-та экономики. -2010. - Т. 316. - С.16- 21; Ходов Л. Г. Основы государственной экономической политики. -Учебник. / Л. Г. Ходов,- М.: БЕК, 1997.-332 с.; Шургилина И. И. Реформирование российской экономики. Опыт анализа в свете теории катастроф / И. И. Шургилина. - М.: РОССПЭН, 1997. - 222 с.

В ній має місце характеристика особистості Л. Ерхарда²⁴, для цього автор використовував західнонімецькі правові джерела, дипломатичні документи. А погляду на повоєнний соціально — економічний розвиток Західної Німеччини з позиції сьогодення присвячена інша монографія²⁵. У цій праці автор намагається

дослідити еволюцію соціального ринкового господарства і навіть прагне знайти відповідь на питання: «А як би Ерхард вирішив сучасні економічні проблеми Німеччини?».

Велике значення в дослідженні ролі Л. Ерхарда у стрімкому відродженні повоєнної економіки Західної Німеччини в Російській Федерації має кандидатська дисертація історика І. О. Пономарьової, де проаналізовані основні етапи відбудови західнонімецького господарства у 50-х рр. ХХ ст., котрі проводилися під керівництвом тогочасного міністра економіки Л. Ерхарда. Щодо оцінок діяльності архітектора «економічного дива», то вони досить виважені: авторка уникає упередженості щодо феноменальних якостей західнонімецького політика, якими того щедро відзначають сучасні українські та російські публіцисти.

Деякі питання нашого дослідження розглядалися і під час проведення міжнародних наукових історичних конференцій, в ході яких висвітлювалися результати російсько-німецького гуманітарного співробітництва з різних аспектів німецької історії ХХ ст.²⁷

²⁴ Зарицкий Б. Е. Людвиг Эрхард: Секреты «экономического чуда» [Политическая биография первого министра экономики и пятого канцлера ФРГ] / Б. Е. Зарицкий. - М.: БЕК, 1997. - 214 с.; ²⁵ Зарицкий Б. Е. Экономика Германии: путь по лестнице, ведущей вниз / Б. Е. Зарицкий. - М.: Юристъ, 2003. - 347 с.; ²⁶ Пономарева И. О. Людвиг Эрхард и общественные реформы в послевоенной Германии: автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук: спец.: 07.00.02 «Всемирная история» / И. О. Пономарева. - Москва, 1998. - 16 с.; ²⁷ Тимофеева Т. Ю. Конференция российских и германских историков // Т. Ю. Тимофеева // Новая и новейшая история. – 2006. , -№ 3. - С.252-254.

Однією з причин актуалізації даної проблеми було те, що на початку 90-х рр. ХХ ст. в Російській Федерації виходять друком значні тиражі перекладеної на російську мову роботи Л. Ерхарда «Добробут для всіх», яка свого часу набула широкого розголосу в різних країнах світу. У 1994 р. відбулася конференція на тему: «Российские историки-германисты: кто они, над чем работают?», де один із доповідачів провів паралелі між економічними проблемами Російської Федерації в промисловості, фінансовій і банківській системах, торгівлі у пострадянський період і глибокою господарською кризою у Західній Німеччині після нищівної поразки у Другій світовій війні²⁸.

Наступним кроком російсько-німецького наукового співробітництва було проведення у Волгограді в травні 1995 р. конференції на тему: «Вторая Мировая война и преодоление тоталитаризма», серед матеріалів якої заслуговують на увагу нашого дослідження повідомлення істориків - германістів Б. В. Петеліна та А. Б. Цфасмана³⁰. Помітною подією наукового життя в Російській Федерації також стало проведення з 28 по 29 жовтня 2005 р. в Німецькому історичному інституті в Москві міжнародної конференції на тему: «Послевоенная история Германии:

российско-германский опыт и перспективы»³¹.

У четвертому розділі «Сучасна українська історіографія проблеми соціально-економічного розвитку повоєнної Західної Німеччини з 1948 до 1958 рр.» аналізуються наукові розробки з питань новітньої економічної історії Західної Німеччини у працях сучасних вітчизняних істориків, економістів, публіцистів.

Серед української новітньої історіографії проблематика історії соціально-економічного відродження Західної Німеччини після Другої світової війни є маргінальною. Спеціальні історіографічні праці відсутні. Дослідження істориків представлені, у своїй переважній більшості, деякими статтями та матеріалами підручників. Це характеризує стан сучасної української історіографії, практично незаангажованою цією проблематикою.

Найвагомішою науковою історичною працею з даної проблематики залишається робота Т. Г. Купрій, де авторка, аналізуючи західнонімецькі

²⁸ Бороздник А. И. Германская социал — демократия в 1945 году // Российские историки - германисты: кто они, над чем работают? Бюллетень 2. - М., 1994. - С.67-69;²⁹ Петелин Б. В. Становление парламентаризма в Западной Германии // Вторая мировая война и преодоление тоталитаризма / отв. ред. С. Я. Драбкин. - М.: Памятники исторической мысли. -1997. -Вып. 3. -С. 101-105 (Серия «Россия-Германия-Европа»); ³⁰ Цфасмап А. Б. Послевоенный «урок немецкого» и современная Россия // Вторая мировая война и преодоление тоталитаризма / отв. ред. С. Я. Драбкин. - М.: Памятники исторической мысли. -1997. - Вып.3. -С.106-110 -(Серия «Россия -Германия - Европа»); ³¹Шевченко И. О. Чему мы могли, но так и не научились у Людвига Эрхарда? / И. О. Шевченко // Материалы международной конференции «Послевоенная история Германии»: российско- немецкий опыт и перспективы. Вып. 7. - 2006. - С.72-78.

джерела, вказує на наявність апологетичних характеристик, притаманних таким політичним лідерам ФРН, як Л. Ерхард та К. Аденауер³². Автор наводить значну кількість фактажу, і переконливо доводить наявність помітних успіхів і перетворень у політичній, соціальній та економічній сферах Західної Німеччини в 1945 - 1950 рр. Загальні відомості про швидке відродження західнонімецького господарства мають місце також у підручниках українських науковців — дослідників історії та економіки: В. П. Газіна, П. М. Каснеровича, Б. Д. Лановика і М. В. Лазаровича, Е. Л. Лортикяна, Н. К. Черкашиної та ін. Тематика досліджень у них обмежується, переважно, фрагментарним аналізом історичних аспектів економічної програми Ерхарда, її вагомими результатами, короткою характеристикою соціально-економічних умов напередодні та в ході грошової реформи 1948 р., проведенням історичних паралелей між повоєнною ситуацією в Західній Німеччині після Другої світової війни і станом економіки в Україні у перші роки її незалежності. Оцінки діяльності Л.Ерхарда, у цих роботах є виключно

ПОЗИТИВНИМИ.

Остання з наведених актуальних тематик дослідження характерна і для сучасної російської історіографії, де науковці теж активно порівнювали повоєнну Німеччину і незалежну Російську Федерацію і прагнули винести корисні уроки історико-економічного досвіду. Аналіз історіографії проблематики німецького «економічного дива» довів, що увага дослідників переважно акцентувалася на еволюції складових німецької економіки - державному захисті пенсіонерів за умови функціонування капіталістичної системи, в соціальному страхуванні, в системі дотацій повоєнної Західної Німеччини. З'явилось близько десятка періодичних наукових та науково-популярних видань, де певною мірою перебільшуються роль Л. Ерхарда, занадто великого значення приділено самому факту «феноменізації» німецького «економічного дива».

На відміну від сучасної західнонімецької історіографії (найвідоміші представники Б. Харенберг, Х. Мюллер, В. Вайденфельд та ін.), де практично всі заслуги відродження повоєнної економіки ФРН належать винятково К. Аденауеру, адже в повоєнний період (з 1949 до 1963 рр.) канцлером був саме він, у пострадянській українській та російській історіографії авторство німецького «економічного дива» приписують Л. Ерхарду. Таку ситуацію можна пояснити

тим, що у ФРН вся відповідальність належить канцлеру держави, адже він є представником тієї партії, яка є наймасовішою та найпопулярнішою серед населення, а економіка є найголовнішою складовою політики у країні. А в часи «холодної війни» Л. Ерхард вирізнявся відвертими антикомуністичними вподобаннями, на відміну від дещо поміркованішого у своїх висловлюваннях тодішнього канцлера К. Аденауера, і бажанням повернути на свій бік додатковий електорат особливо не переймався. А на пострадянському просторі після перебудови акценти у суспільстві різко змінилися, і тому до особи колишнього антидемократа та гонителя комуністів Л. Ерхарда у науковців, публіцистів, пересічних читачів був неглибокий інтерес. А у вчених підхід є досить вузькоспеціалізованим — дослідників економіки цікавлять тільки економічні показники, тим більше, якщо організатор реформи за фахом - економіст.

Досить актуальною темою для українських публіцистів та економістів було вивчення перенесення західнонімецького історико-економічного досвіду відновлення господарства на українське підґрунтя. Порівняно з подібними дослідженнями російських науковців, котрі представлені матеріалами підручників, іншою спеціальною економічною літературою, українські репрезентовані, переважно публіцистикою, науковими статтями економічного характеру³.

У **висновках** зазначається, що період, коли існував ажітаж із приводу популярності цієї теми і видавалася велика кількість літератури, що присвячувалася проблемі соціально-економічного розвитку повоєнної Західної Німеччини, вже

давно в минулому. На зміну ідеям копіювання західнонімецького господарського порядку прийшли шведська, китайська, малоазійська та інші моделі розвитку економіки. Вони теж, на певний час, для світової спільноти давали можливість вести мову про так зване «економічне диво» і бути предметом досить детального вивчення радянськими та сучасними істориками, економістами та публіцистами.

Василенко А. В. Генезис державного страхового ринку України в контексті зарубіжного досвіду / А. В. Василенко // Актуальні проблеми економіки. - 2006. - № 8. - С.14-22; Гутко Л. М. Досвід провідних країн світу у галузі страхування / Л. М. Гутко // Економіка, фінанси і право. - 2005. - № 11. - С.22-28; Дергачова В. В. Становище країн з перехідною економікою у глобальному середовищі / В. В. Дергачова // Проблеми науки. - 2005. - № 9. - С.43-50; Діденко Н. Г. Європейські моделі соціального партнерства: досвід для України / Н. Г. Діденко // Держава та регіони. - Серія: Держ. упр. - 2007 - № 1. - С.56-61; Зубик С. П. Зарубіжний досвід регулювання інвестицій недержавних пенсійних фондів та висновки для України / С. П. Зубик // Наука і економіка. - 2009. - № 1. - С.41- 49; Конищева Н. И. Опыт государственного содействия инвестициям в Германии / И. П. Конищева, Д. В. Рудь // Регион, город, предприятие в условиях переходной экономики. - Донецк, 2000. - С. 89-94; Мельник В. М. Адміністрування податків в історичній ретроспективі / В. М. Мельник // Фінанси України. - 2005. - № 10. - С.42-50; Петручко Л. Ю. Передовий досвід зарубіжних країн в організації фондів соціального страхування / Л. Ю. Петручко // Стратегічна панорама. - 2008. - № 3-4 - С.184-191; Рябченко О. Д. Досвід німецької післявоєнної економічної реформи для України / О. Д. Рябченко // Актуальні проблеми економіки, - 2005. - № 8 - С. 15-22 та ін.

Найзначніші наукові здобутки, за період з початку 50-х до кінця 60-х рр. ХХ ст. з вивчення проблеми історії відродження повоєнної Західної Німеччини належать таким відомим представникам московської новітньої історичної школи германістики; Г. І». Ардаєву, К. К. Бзаєву, А. Б. Веберу, М. С. Восленському та ін. Одним із провідних осередків вивчення історії повоєнної Західної Німеччини у СРСР наприкінці 80-х рр. ХХ ст. була дніпропетровська школа, найвідомішими представниками якої були А. С. Завьялов М. Д. Мартинов, К. А. Марков та ін. Вивчали вони історичні аспекти життя і умов роботи у Західній Німеччині переселенців, порівняння господарських досягнень Східної та Західної Німеччини; проблеми реваншизму та ін. В дусі тогочасної ідеології вони продовжували писати і про реваншистські устремління ФРН - популярну тематику в 60-х рр. ХХ ст.

Крім істориків дніпропетровської школи варто згадати й істориків з інших міст СРСР; Л. П. Леволкіну, С. А. Смирнову, О. О. Фурмана та ін., які вперше у радянській історії почали досить детально, вивчати біографію та кар'єрне зростання Л. Ерхарда, прагнули дати об'єктивні оцінки політичним крокам найвідомішого західнонімецького реформатора. Крім особистості політика Л. Ерхарда, радянські науковці та публіцисти продовжували вивчати і піддавати критиці соціальні перетворення Л. Ерхарда, але не так войовниче, як раніше. Мали продовження започатковані у 60-х рр. ХХ ст. економістами питання прийняття Західною Німеччиною плану Маршалла, факторів зростання повоєнної економіки держави та

ін.

Наукова та публіцистична література, видана у другій половині 80-х - 1990 р. характеризується такими рисами: з'явилася незначна кількість, історичних, економічних досліджень проблеми відновлення господарства повоєнної Західної Німеччини після Другої світової війни, причому, на відміну від попередніх періодів, досліджень істориків стало набагато більше, за праці економістів та публіцистів; продовження викладу матеріалу в рамках радянської ідеології, але «гострота» наведених фактів поступається літературі 50-х - 60-х рр. ХХ ст., відсутність публіцистичних праць, присвячених яскравим виявам капіталістичної дійсності. Складається враження, що безробіття, експлуатація, низька оплата праці у ФРН взагалі радянському суспільству на той час були не цікаві. У літературі, як науковій, так і публіцистиці, котра видавалася з середини 60-х рр. і до 1985 р. вже не відчувається такого гострого інтересу до історії становлення повоєнного західнонімецького господарства, основні аспекти проблеми викладаються у загальному вигляді, взагалі літератури, особливо спеціальної історичної, друкувалося менше. У цій літературі ФРН поставала об'єктом для порівняння з економічними досягненнями НДР, дуже часто перебільшеними.

Після розпаду СРСР відбулися якісні зміни в дослідженні економічної історії капіталістичних держав, що повною мірою стосувалося і ФРН. Ці зміни були зумовлені звільненням історичної науки від марксистсько-ленінської ідеології. Третю групу складає пострадянська сучасна історико-економічна література — як українська (В. П. Бодров, Й. К. Завадський, Ю. Зарембо, П. М. Касперович та ін.), так і російська (В.П. Гутнік, Б. Ю. Зарицький, О. І. Погорлецький та ін.).

Більшість робіт російських дослідників сучасності, у свою чергу, теж присвячено вивченню застосування німецького економічного досвіду на підґрунті їхньої держави. Кількість статей і монографій, що стосувалися особливостей соціально- економічного розвитку ФРН, виданих у Російській Федерації, значно перевищує вітчизняні.

У наукових дослідженнях сучасних російських істориків Б. Ю. Зарицького, І.

О. Пономарьової, котрі відводили особистості вирішальну роль у історичному процесі, досить детально описуються різні факти біографії Людвіга Ерхарда, становлення як науковця та управлінця, політична діяльність відомого реформатора ФРН і різні аспекти соціальної політики, що почала проводитися в Західній Німеччині за його правління. Надзвичайно велике значення у вивчення даної проблеми має факт проведення в різних містах Російської Федерації міжнародних наукових історичних конференцій, де висвітлювалися результати російсько-німецького співробітництва з різних аспектів німецької економічної історії ХХ століття (повідомлення російських вчених-істориків А. І. Бороздняка, Б. В. Петеліна, А. Б. Цфасмана та ін.). їхні наукові роботи є досить лаконічними, вирізняються змістовною самодостатністю. Авторам цих праць, переважно, притаманні тактовні, виважені формулювання викладення історико-

економічного досвіду повоєнної Західної Німеччини. Уточнено деякі формулювання, конкретизовано висвітлення окремих подій і фактів, котрі стали розглядатися системніше, з чіткішим осмисленням їх витоків та наслідків.

Тематика досліджень з новітньої економічної історії ФРН кінця 40-х - початку 60-х рр. ХХ ст. в вітчизняних істориків обмежується, переважно, фрагментарним описом економічної програми Ерхарда, з її вагомими результатами, коротким аналізом соціально-економічних умов напередодні реформ 1948 р., проведенням історичних паралелей між повоєнною ситуацією у Західній Німеччині після Другої світової війни і станом економіки в Україні у перші роки її незалежності. Найвагомішою працею із зазначеної проблематики, що з'явилася останнім часом в українській історіографії, є кандидатська дисертація історика Т. Г. Купрій.

Таким чином, термін німецьке «економічне диво» у своєму розвитку в радянській історіографії еволюціонувало змістовно від поняття «міф», «легенда», «реклама» про стрімке відродження повоєнного західнонімецького господарства до сучасного розуміння східноєвропейською історіографією соціально-орієнтованої ринкової економіки, яка за короткий час пройшла складний процес наполегливої праці мільйонів робітників, за умови успішного вкладення американських інвестицій, вчасно проведених грошової та цінової реформ під гнучким контролем держави.

До перспективних завдань науково-дослідної роботи слід віднести збагачення джерельної бази дослідження, поліпшення координації міжнародного співробітництва з політики українсько-німецького та українсько-російського наукового обміну з метою поглиблення вивчення соціально-економічних проблем новітньої історії Німеччини.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ Публікації в наукових фахових виданнях, затверджених переліками ВАК України:

- Лизень Н. О. Про роль плану Маршалла у післявоєнній відбудові Західної Німеччини (історіографія питання) // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харк. держ. под. ун-т ім. Г. С. Сковороди. - Х.: Майдан, 2003. - Вип. 13.-С. 84-87
- Лизень Н. О. Роль Л. Ерхарда в становленні соціально-ринкового господарства ФРН (історіографія питання) // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х.: Майдан, 2003. — Вип. 14-15.-С. 7-11.
- Лизень Н. О. Становлення соціального ринкового господарства у повоєнній Західній Німеччині (історіографія питання) // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х.: Майдан, 2004. - Вип. 16. — С. 5-10.
- Лизень Н. О. Застосування іноземної робочої сили у ФРН і проблема переселенців // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харк. нац.

пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. - Х.: Майдан, 2004. - Вип. 17. - С. 21 - 26.

- Лизень Н. О. Причини сприяння німецькому «економічному диву»: сучасна вітчизняна історіографія // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія»/ Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С.Сковороди. - Х.: Майдан, 2005. - Вип. 18. - С. 10- 13.

- Свинарєнко Н. О. Місце Л.Ерхарда у повоєнному відродженні економіки Західної Німеччини (сучасна російська історіографія питання) // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х.: Майдан, 2006. - Вип. 23. - С. 43-46.

- Свинарєнко Н. О. Загальна характеристика початкового етапу становлення історіографії соціально-економічного розвитку повоєнної Західної Німеччини у СРСР // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х.: Майдан, 2011. - Вип. 40. — С. 227-230.

ПУБЛІКАЦІЇ, ЩО ДОДАТКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

- Лизень Н. О. Еволюція поглядів на економічний розвиток ФРН у другій половині ХХ ст. // Матеріали науково-практичної конференції молодих вчених «Методологія сучасних наукових досліджень» / за ред. В.І. Лозової. - Х.: «ОВС», 2003. — Вип. 4. — С. 39.

- Лизень Н. О. Сучасна вітчизняна наукова думка про економіку ФРН в 50-х рр. ХХ ст. // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Науковий потенціал світу-2004» . Т. 30. Історія.-Д.: Наука і освіта, 2004. -С.26-27.

- Лизень Н. О. Розвиток західнонімецької наукової думки про господарство ФРН в 50-60-х рр. ХХ ст. // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Динаміка наукових досліджень - 2004». Т. 7. Історія. - Д.: Наука і освіта, 2004. - С.42-43.

- Лизень Н. О. Еволюція підходів до вивчення феномену німецького «економічного дива» // Матеріали науково-практичної конференції «Методологія сучасних наукових досліджень» / заред. І.Ф. Прокопенка, Х.: ХНПУ, 2005. - С.33.

- Лизень Н. О. Діяльність архітектора німецького «економічного дива»: сучасні вітчизняні наукові пошуки // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Наука і освіта-2005». Т. 19. Загальна історія. - Д.: Наука і освіта, 2005. -С.29-30.

- Свинарєнко Н. О. Сучасна вітчизняна економічна історія і використання в Україні господарського досвіду повоєнної Західної Німеччини як один із шляхів стабілізації економіки держави (історіографія питання) // Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції «Сучасна україністика: проблеми мови, історії та народознавства»: зб. статей. - Х.: ВД «ІНЖЕК», 2005. - С. 358-364.

- Свинарєнко Н. О. Новітні оцінки внеску Л.Ерхарда в становленні соціальної

ринкової економіки ФРН // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Науковий потенціал світу - 2005». Т. 2. Історія. - Д.: Наука і освіта, 2005,- С.34- 35.

- Свинаренко Н. О. Історичні уроки ерхардівських реформ у формуванні ефективного вітчизняного господарства (історіографія проблеми) // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Економічні проблеми інноваційно-структурних перетворень в Україні»: збірник наукових статей. Спецвипуск № 3. - Х.: вид-во ХНЕУ, 2005. - С.195-196.

- Свинаренко Н. О. Значення особистіших рис у становленні політика: оцінка діяльності Л. Ерхарда вітчизняними вченими // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Формування національних і загальнолюдських цінностей в українському суспільстві»: 36. наук, статей. - Х.: ФОП Лібуркіна Л. М., 2006. - С.280-283.

Прізвище Лизень змінено на Свинаренко у зв'язку з одруженням

АНОТАЦІЇ

Свинаренко Н.О. Західнонімецьке «економічне диво»: погляд зі Сходу Європи (історіографія проблеми). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 - історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. - Дніпропетровськ, 2011.

У дисертації комплексно досліджуються опубліковані праці радянських та сучасних вітчизняних та російських істориків, економістів та публіцистів, котрі присвячені різним аспектам історії соціально-економічного розвитку повоєнної Західної Німеччини. Основні питання даної роботи включають вивчення думок, що висловлювали в різний час радянські, сучасні вітчизняні та російські науковці та публіцисти стосовно факторів стрімкого відновлення західнонімецького господарства наприкінці 40-х - у 50-х рр. ХХ ст., ролі тодішнього міністра економіки Л. Ерхарда у становленні німецького «економічного дива».

У роботі проаналізовано основні групи історіографічних джерел з історії соціально-економічного розвитку повоєнної Західної Німеччини. Порівняно внесок сучасних вітчизняних істориків економістів, публіцистів з їх російськими колегами та радянськими дослідниками у питанні вивчення історіографії соціально-економічного розвитку ФРН у 50-х рр. ХХ ст., аналізі змістового наповнення терміну німецьке «економічне диво».

Ключові слова: німецьке «економічне диво», радянська історико-економічна та публіцистична література, сучасна українська та російська історіографія, соціальне ринкове господарство, Л. Ерхард, повоєнна Західна Німеччина.

Свинаренко Н.А. Западногерманское «экономическое чудо»: взгляд с Востока Европы (историография проблемы). - Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.06 - историография, источниковедение и специальные исторические дисциплины. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. - Днепропетровск, 2011.

Диссертация посвящена советской и современной украинской и российской историографии социально-экономического развития послевоенной Западной Германии. В диссертации комплексно исследуются опубликованные работы советского и современного периодов, в которых описаны исторические уроки восстановления хозяйства послевоенной Западной Германии.

Исследованы основные направления в изучении данной темы, очерчены новые аспекты общественно-экономической жизни послевоенной Западной Германии, которые нуждаются в дальнейших исследованиях и не полностью отражены в литературе. Основными вопросами работы является изучение идей, утверждений, которые были в разное время высказанные советскими, современными украинскими и российскими учеными и публицистами о причинах скорейшего восстановления западногерманской экономики в конце 40-х - 50-х гг. XX в.; оценок деятельности тогдашнего министра экономики Л. Эрхарда; эволюция взглядов учёных и публицистов на социальные последствия «эрхардовских» экономических нововведений.

Диссертация является первым в отечественной историографии системным исследованием истории развития и восстановления после Второй Мировой войны хозяйства и всего хозяйственного устройства ФРГ

В работе на основе широкого круга научной исторической, экономической и публицистической литературы, которая была напечатана с 50-х гг. XX в. у СССР и печатается до наших дней в Украине и Российской Федерации анализируется социально-экономическое состояние Западной Германии после сокрушительного поражения и изучаются попытки ученых и публицистов объяснить причины блистательного подъема могущественного европейского государства начиная с 50-х гг. XX века и до наших дней.

Особый интерес представляют собой историографические учебники, пособия, монографии, изданные современными российскими историками и материалы российско-немецких исторических конференций, посвященных изучению проблем военной и послевоенной истории Западной Германии,

В диссертации проанализирована эволюция смыслового наполнения термина немецкое «экономическое чудо» начиная с научной и публицистической литературы 50-х гг. XX в. и до современной постсоветской историографии.

В работе проанализированы труды современных украинских и российских экономистов, посвященные детальному анализу экономических аспектов проблемы послевоенного восстановления хозяйства Западной Германии и особенностей формирования в ней социально-ориентированного рыночного хозяйства.

Ключевые слова: немецкое «экономическое чудо», советская историкоэкономическая публицистическая литература, современная украинская и российская историография, социальное рыночное хозяйство, Л. Эрхард, послевоенная Западная Германия, ФРГ.

Swinarenco N.A. The German «economic miracle»: published works (historiography).

Dissertation for the scientific degree of candidate of historical sciences, specialty 07.00.06 — historiography, historical origins and and special disciplines.- Dnipropetrovsk National University named Oles Honchar. — Dnipropetrovsk, 2011.

The dissertation studied published works of Soviet and contemporary domestic and Russian historians, economists and publicists who are devoted to various aspects of the history of socio-economic development of postwar Western Germany. Main issues of this work include the study of the views expressed that the Soviet Union at different times, current domestic and Russian scholars and publicists regarding the factors of rapid recovery in late West German economy in 40-50 in the 20 century. The paper systematically classified and described basic groups of the historical sources on the history of socio-economic development of postwar Western Germany. Comparable contribution to modern historians of domestic economists-publicists with their Russian counterparts in studying historiography, socio-economic development of Germany in 50 years of 20 century.

Key words: the German «economic miracle, soviet history-economic and political literature, modern Ukrainian and Russian historiography», social market economy, L. Erhard, the postwar West Germany.